

Morals ultratjades, paisatges interiors de Castelló d'Empúries. El cas del prevere i de l'alcavota (1686)

Per PEP VILA MEDINYÀ

Mentre prenia unes notes per tal d'il·luminar, en la mesura que fos possible aquest fragment de vida passional viscut al marge de la llei, de la història oficial escrita en majúscules, ocorregut el 1636 a la vila de Castelló d'Empúries, un passatge carregat de pors i amenaces, en un moment que hi havia una certa tolerància contra la violència sexual, pensava en dos llibres, entre molts altres, que m'han estat útils per resseguir i entendre millor el tema de la delinqüència i de les transgressions penals a la Catalunya i Espanya del Sis-cents, des de la perspectiva de la història social, el que en diríem certs aspectes de la vida quotidiana dins el panorama històric. El tema de la delinqüència i la criminalitat, els delictes contra la moral sexual, el paper que hi jugà la inquisició i els tribunals eclesiàstics, el capteniment del clergat, han atret l'atenció d'historiadors i erudits des de diversos angles. Massa sovint diversos condicionants ideològics, culturals o religiosos han deixat a la cuneta l'estudi d'aquests temes, interessants per a la coneixença de la història privada i personal.

Durant el Barroc, amb una crisi econòmica molt estesa, influí molt el clima de violència general present a tot el país. Em refereixo, sobretot, al treball de Teresa Ibars, *La delinqüència a la Lleida del Barroc*,⁽¹⁾ amb una excel·lent bibliografia, i a l'assaig de Francisco Tomás i Valiente *Sexo barroco y otras transgresiones premodernas*⁽²⁾ en els quals la picaresca moral al segle XVII hi és molt ben representada. En aquestes dues aportacions els delictes, les penes i els pecats hi tenen un paper molt remarcable. Al llarg de les seves pàgines hi trobem diversos patrons de comportament que generen fets tant delictius com repressius. Expressió d'aquesta crisi són els centenars de delinqüents que aquests estudiosos

1. Lleida, Pagès editors, 1994.

2. Madrid, Alianza Editorial, 1990. Ja en el marc del *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya* (Barcelona, 1984) figuren a les actes diverses comunicacions molt interessants sobre prostitució, violència i bandolerisme.

extreuen de les fonts documentals, que valoren amb encert. En aquestes històries proscrites, allunyades de la història oficial, hi podem llegir infinitat d'infraccions: robatoris, crims, banditatges, amistançaments, prostitució, sodomitzacions, violacions, raptos, etc. Cal dir que bona part de les víctimes són dones que pateixen tota mena d'ultratges i de vexacions, quan no són acusades, amb motiu o sense, per adulteri, alcavoteria, concubinatge, comerç carnal amb el seu cos, etc. La violència no només la practicaven els més desposseïts, els fills provinents dels medis rurals, de les classes més desfavorides de viles i ciutats, sinó que també era patrimoni dels estaments més alts, d'extracció benestant, alguns membres dels quals ocupaven càrrecs públics i de responsabilitat, que actuaven així en veure perillar el seu estatus professional i econòmic, la idea moral i social que aspiraven representar.

El cas que avui ens ocupa, fruit d'una recerca notarial,⁽³⁾ tracta d'un cas de delinqüència molt individualitzada, fruit del testimoniatge que uns veïns de Castelló, i altres companys dels declarants, representants d'aquella societat, fan davant d'un notari, a instància del jove cirurgià Joan Colomer, possiblement l'acusador particular, un vilatà que, per raons que ara se'ns escapen, volia comprometre el capellà amb la projecció social dels pecats que va cometre. Potser no ho sabrem mai. Els testimonis acusen de conducta immoral el prevere Gaspar Bataller per haver tingut tractes carnals amb una dona de la mala vida, casada anteriorment, la qual va quedar embarassada per segona vegada. Amb la seva pecaminosa actuació, en cometre alcavoteries, en barrejar-se amb gent de mala vida, aquest home desprestigiava el clergat i la institució de l'església a la qual servia. Dins l'escala valorativa de l'època, la de la Contrareforma, en què el pes i la influència d'aquesta institució era considerable, aquesta història és vista com un sacrilegi greu. Aquest excés sortia del marc de la moral sexual establerta, de l'ètica que ha de regir el comportament d'un capellà, amb l'ideal de la rectitud moral. Les *Constitutiones Synodales Dioecesis Gerunden*, reunides pel bisbe Miquel Pontic (1686-1699), editades a Girona per Hierònim Palol, 1691, lligades al dret i a la història eclesiàstica, amb una finalitat jurídica i canònica, castiguen severament el comportament dels capellans concubinaris.⁽⁴⁾

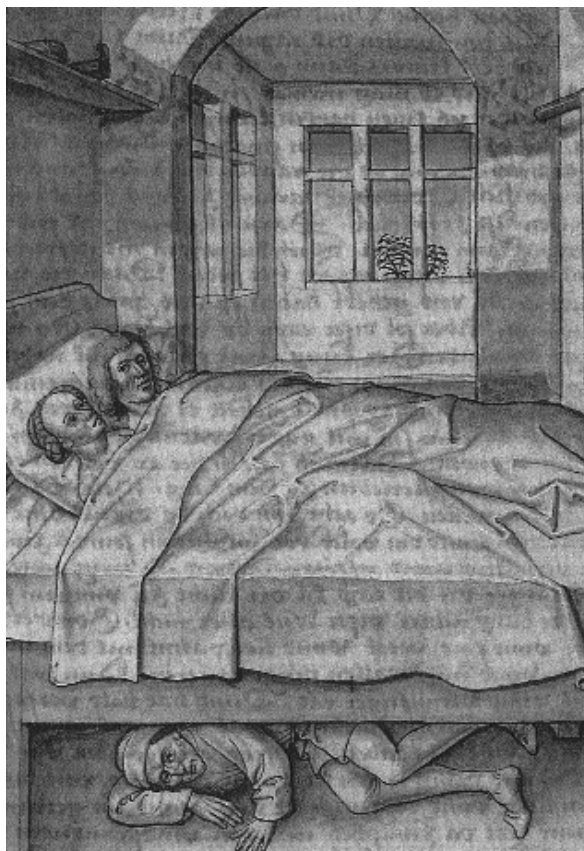
3. AHG, Notaria de Castelló d'Empúries. Miquel Pastell, núm. 1477, 13-10-1686. Agraïm a Èrika Serna la coneixença d'aquesta referència notarial.

4. Entre 1452-1457, a Mallorca, el governador Arnau de Vilademanys i Blanes va publicar, de part de la Reina, aquestes ordinacions: "Item mana la dita senyora a totes e sengles dones que públicament o amagada sien amigues de capellans o altres persones eclesiàstiques que del tot desisten de lur viltat o desonestat. En axí que d'ací avant no sia vist ne sabut elles o digne d'elles haver alguna comunicació deshonestab ab les dites persones eclesiàstiques sots pena de còrrer la vila sens speransa de vènia". (Ramon Rosselló Vaquer, Jaume Bover Pujol, *El Sexe a Mallorca. Notes històriques*, III, Mallorca, Miquel Font Editor, 1996, pàg. 73).

SOBRE LA COHABITACIÓ DELS CLERGUES I LES DONES. CLERGUES CONCUBINARIS INCORREN EN LA SUSPENSÍO

“Desitjant repel·lir tota la brutícia de la libidinesa, tant del poble cristià com amb més raó de l'estat clerical, volem i estatuïm, que el clergue o persona eclesiàstica romanent en notori concubinat sigui suspès d'ofici i benefici i inhàbil per obtenir el benefici eclesiàstic i per pujar a un grau o honor superior. I no se'l retorni a la primitiva dignitat a no ser que rebutjada i separat de la concubina hagués perseverat al menys dos mesos en la castedat i hagués fet penitència en el seu cos segons arbitri del superior. I si després requèia amb la mateixa o amb una altra, de nou fos suspès i inhàbil, i llavors no pugui ser restituït a no ser que rebutjada la concubina hagués viscut castament al menys per quatre mesos, i feta una pesada penitència segons l'arbitri del jutge. Si finalment per tercera vegada era trobat vivint en estat de concubinat, llavors se'l privi de tots els beneficis i li sigui imposada pena de presó, de manera que la seva animadversió o càstig reprimeixi i contenyi a d'altres. Volem que la present constitució compregui tots els de qualsevol dignitat i

Miniatura medieval del segle XV. En aquesta escena hi ha un personatge de més, però quin, el marit o l'amant?

preeminència tant religiosos com exempts, donant-li la força de l'autoritat apostòlica. Aquells laics romanent en concubinat públic manem que els posem el mateix manament i siguin ferits per l'espasa de l'excomunió. A més manem als oficials sota la mostra del judici diví estrictíssim que vigilin sol·lícitament en l'extirpació del vici de l'incontinència, i al mateix temps exhortem als nostres clergues que no tinguin amb ells dones d'edat inferior a cinquanta anys o de les quals no hi pugui haver cap sospita [...]". (*Llibre III, títol II, capítol únic*).

En aquest retall de vida castellanenca ens trobem davant una mena de mirall difícil de passejar al llarg de tot el camí, trencat en mil bocins, perquè de la història entre el capellà amistançat, que va armat amb pistoles, i l'alcalde Mariàngela Quera, amb la qual el religiós vivia, només ens n'han arribat fragments, trossos, que impossibiliten resseguir aquesta contalla en la seva totalitat. En un d'aquests bocins s'hi reflecteix, ara, l'oprobri d'un capellà de moral relaxada que amb la seva actuació compromet la seva imatge i la de tot un col·lectiu, que amenaça de paraula i d'obra a qui s'atreveixi a testimoniar en contra seva. Maria Quera era una alcaldessa de pública fama, que havia estat desterrada dues vegades del poble per comportament immoral, que ja tenia un fill d'un primer marit, que, deixat de la mà de Déu, ara té uns deu anys, i viu al poble com si fos un bord.

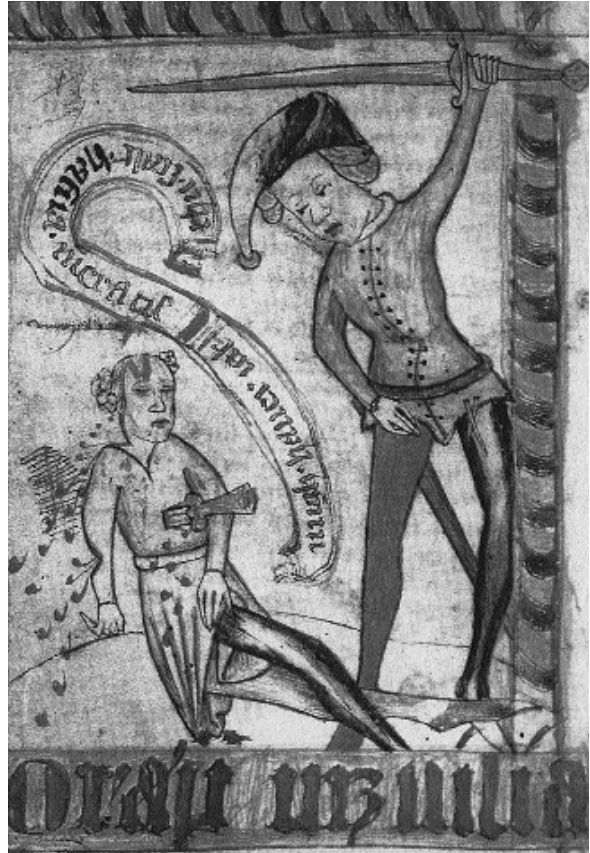
Hem buscat sense èxit, per tal d'arrodonir millor aquesta història, entre els processos moderns dels tribunals eclesiàstics conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona per tal de trobar altres proves, i/o declaracions. No sabem si a Gaspar Bataller la jerarquia li va incoar cap expedient per anar contra la moral pública. També hi ha la possibilitat que el seu procés s'hagués perdut.

No tenim cap dubte sobre la personalitat d'aquest clergue que el tenim prou documentat. A l'Arxiu Diocesà de Girona es conserven, a les sèries D i G, registades per Josep Maria Marquès, que es poden consultar en edició electrònica (www.arxiuadg.org), hi ha una vintena llarga de documents de caire menor que ens permeten reconstruir la seva vida eclesiàstica. En 1672 era prevere de Ridaura. L'any 1676 el bisbe confereix la rectoria de Castelló dita de Sant Joan de Closes, vacant per òbit de Joan Dalmau, a Gaspar Bataller, nascut a Santa Coloma de Farners, prevere d'aquesta vila. L'any 1690, després de ser denunciat, el bisbe nomena visitador a aquest domer de Castelló, etc.

Les declaracions fetes pels testimonis davant de notari ens acosten a la llengua que parlava el poble. Assenyalo algunes saboroses locucions que figuren en aquestes declaracions: "no-m digau mentidas que us badaré lo cap fins a las dents", "no havia gozat dir que la ànima fos mia", "sen saber fer quatre doblas",⁽⁵⁾ "me hauria badat lo cap ab las pistolas", "me faria desfer la cara", "pública ramera", "és la pura y macissa veritat", "dona que fa mal de son cos en la present vila", "ab molt que dir de la gent", "la he vista preny".

5. El DCVB recull l'expressió: "Tenir curta la dobla o curtejar de la dobla", ésser curt d'enteniment. Aquí al text pren el sentit de tenir pocs coneixements, no saber de números, gairebé analfabeta.

*Còdex suec del segle XV.
Crim passional: una dona
s'enfonsa un punyal al mig
del cor. La violència forma
part del ritus amorós.*

TESTIMONIALE

[Testimoni de Maria Catalana]⁽⁶⁾

“A tots i cadascun dels presents que inspeccionaran, veuran, llegiran i d’igual manera escoltaran aquestes lletres certificatòries, jo Maria Catalana també dita la *Barratera*, esposa de Joan Pere Català, barreter de la vila de Castelló d’Empúries, d’edat de vint-i-tres anys poc mes o menys, salut i honor. Ja que es just i conforme a la raó, manifestar el testimoni de la veritat, així a vosaltres en conjunt i a cadascú de vosaltres amb el tenor de les presents s’insinua, notifica i dóna fe i, per mitjà de jurament fet al senyor Déu i els seus quatre Evangelis tocats per mi corporalment amb la mà, i prestat en poder de Pere Heres escrivà substitut de Miquel Pastell, notari públic infrascrit, i davant els testimonis infrascrits, atesto les següents coses:

6. Fem notar que el cognom del marit “Català”, aquí es feminitzà.

Y com en un dia dels últims del mes de setembre pròxim passat que certament no-m recordo del die a la que devían ser dotze horas de migdie, / estan-me jo en la casa que habito en la present vila de Castelló de Empúries vingué a trobar-me lo present Gaspar Bataller prevere, vuy domer de la parroquial de la present vila de Castelló, lo qual coneguí molt bé per conixer-lo y haver-lo tractat temps ha, en differentes ocasions y ab estas formals paraulas me digué “vos aveu dit que la mia Mariàngela ere prenys” volent-ho dir de Mariàngela Quera, que és una dona està en casa sua. Y jo li responguí que jo avia dit que dita Mariàngela avia parit en casa de ell dit senyor domer Bataller y no que fos prenys. Y ell dit senyor domer alahoras me digué ab estas matexas formals paraulas, no-m digau mentidas que us badaré lo cap fins a las dents. Y jo li responguí qu-ell se’n guardaria molt bé y de lo que jo avia dit no me’n desdeya que axis ere la veu y fama pública en la present vila de Castelló y que jo ho conexia molt bé per aver vist a la dita Mariàngela quant ella era prenys y després ohí dir en dita y present vila de Castelló que dita Mariàngela Quera avia dit que jo a la ocasió me vingué a trobar dit senyor domer Bataller, com tinch dit, no havia gozat dir que la ànima fos mia. I que si allí en dita ma casa no y agués agut gent me hauria badat lo cap ab las pistolas que deya dita Mariàngela que aportava dit senyor domer bataller Y axí mateix ohí dir que dit domer Bataller se informava per saber io si volia anar a Gerona a donar part del predit. Y que deya dit domer Bataller que se me atrevia a tal cosa encara que sen saber fer quatre doblas, me faria desfer la cara, lo que dich per aver-ho ohit a dit com tinch dit. Y tot lo que tinch dit es la pura y macissa⁷⁾ veritat per lo jurament que tinch prestat.

Y per tal que no convingui dubtar sobre cap d’aquestes coses, vaig manar fer aquestes lletres testimoniales o certificatòries a instància i petició o per part de Joan Colomer, jove cirurgià de la vila de Castelló d’Empúries, i de les promeses vaig fer fer a ell i altres fer i entregar a qui interessés un còpia pel dit infrascrit notaria i ho vaig fer. Donat i fet en la dita vila de Castelló d’Empúries, el dia trenta del mes d’octubre de l’any M DC LXXXVI. Essent presents com a testimonis Joan Baptista Garriga, pagès, propietari, del lloc de Vilanant, bisbat de Girona i Pau Gorgot i Moner, pagès propietari, del lloc de Vilasacra, del dit bisbat, per a això cridats.

[Testimoni d’Isidre Vardier]

A tots i cadascun dels presents que inspeccionaran, veuran, llegiran i d’igual manera escoltaran aquestes lletres certificatòries, jo Isidre Vardier, treballador de la vila de Castelló d’Empúries, de quaranta-vuit anys d’edat poc mes o menys, salut i honor, salut i honor, ja que es just i conforme a la raó, manifestar el testimoni de la veritat, així a vosaltres en conjunt i a cadascú de vosaltres amb el tenor de les presents s’insinua notifica i dóna fe i per mitjà de jurament fet al senyor Déu i els seus quatre evangelis, tocats per mi corporalment amb la mà i prestat en poder de Pere Heres,

7. Amb solidesa, sense buits.

escrivà substitut de Miquel Pastell, notari públic infrascrit, i davant els testimonis infrascrits, atesto les següents coses:

Y de com conech molt bé a Mariàngela Quera de la present vila de Castelló, des de que son marit la dexà, que haurà cosa de alguns anys, veig i ohig dir públicament que ha viscut y viu encara vuy en die molt desonestament en la present vila de Castelló y com ha pública ramera com en dita vila es axí ser pública veu y fama molt públich notori y sabut. I per publica ramera és públicament tinguda y reputada y la tinch y reputo per tal. Y axí mateix he vist y veig d'algun any ensà poch mes o menos que ha estat y vuy està ab escàndol públich en casa del senyor Gaspar Bataller, domer de la present vila y axí bé se diu públicament de poch a menos que ha parit en dita casa de dit Gaspart domer Bataller y que an feta aportar la criatura a Rosselló.⁽⁸⁾ Axí mateix he ohit a dir que tres differents vegadas més que son marit no està ab ella, ha parit. Tot lo que dic per haver-ho vist véurer-ho y haver-ho ohit dir públicament com tinch dit en dita y present vila de Castelló. Y és la macissa veritat y ho affirmo en virtut del jurament que tinch prestat. Y per tal que no convingui dubtar sobre cap d'aquestes coses vaig manar fer aquestes lletres testimonials o certificatòries a instància i petició o per part de Joan Colomer, jove cirurgia de la vila de Castelló d'Empúries, i de les promeses vaig fer fer a ell i altres fer i entregar a qui interessés una còpia pel dit infrascrit notari i ho vaig fer. Donat i fet en la dita vila de Castelló d'Empúries, el dia trenta del mes d'octubre de l'any M DC LXXXVI. Essent presents com a testimonis Eudald Sorell, fuster, Josep Davall, ferrer de la dita vila de Castelló d'Empúries per a això cridats.

[Testimoni d'Abdon Pentiner]

A tots i cadascun dels presents que inspeccionaran, veuran, llegiran i d'igual manera escoltaran aquestes lletres certificatòries, jo Abdon Pentiner, treballador de la vila de Castelló d'Empúries, de quaranta anys d'edat poc més o menys, salut i honor. Ja que és just i conforme a la raó, manifestar el testimoni de la veritat, així a vosaltres en conjunt i a cadascú de vosaltres amb el tenor de les presents s'insinua, notifica i dóna fe i per mitjà de jurament fet al senyor Déu i els seus quatre evangelis, tocats per mi corporalment amb la mà i prestat en poder de Pere Heres, escrivà substitut de Miquel Pastell, notari públic infrascrit i davant els testimonis infrascrits, atesto les següents coses:

Y de com Mariàngela Quera de la present vila que la conech molt bé per haver-la tractada en diferents ocasions es una publica ramera y dona que fa mal de son cos en la present vila de Castelló de Empúries; lo que dic per aver cosa de deu anys de poch a menos que parí en ma casa, en la present vila, un minyó en temps que son marit la havia dexada lo qual minyó se tingué y vuy és tingut per víurer encara per fill bort de dita Mariàngela. Adamés⁽⁹⁾ que per tal ramera pública és públicament tinguda en la present

8. El primer marit?

9. A més, a part d'això.

vila y la tinch y reputo jo per tal. Y també perquè per esta fama de ramera és estada desterrada dos vegadas de la present vila de Castelló, com es axí també molt públich y notori; la qual Mariàngela aurà més de un any que veig que està en casa de la pròpia habitació del reverent Gaspart Bataller, prevere y domer de la present vila, ab molt que dir de la gent; y dilluns passat que comptàvam vint- y- vuyt dels corrents la y viu dins de dita casa y si acàs no ha parit no tardarà molt, perquè la he vista prenys y de temps que conexia molt bé ho era. Y axís se diu públicament en la present vila y en ella es la veu y fama pública lo que dich per haber-ho vist y ohit a dir com tinch dit y ésser assò la veritat per lo jurament que tinch prestat. Y per tal que no convingui dubtar sobre cap d'aquestes coses, vaig manar fer aquestes lletres testimoniales o certificatòries a instància i petició o per part de Joan Colomer, jove cirurgià de la vila de Castelló d'Empúries, i de les promeses vaig fer fer a ell i altres fer i entregar a qui interessés una còpia pel dit infrascrit notari i ho vaig fer. Donat i fet en la dita vila de Castelló d'Empúries el dia trenta del mes d'octubre de l'any M DC LXXXVI. Essent presents com a testimonis Joan Baptista Garriga, pagès, propietari, del lloc de Vilanant, bisbat de Girona i Pau Gorgot i Moner, pagès propietari, del lloc de Vila-sacra, del dit bisbat, per a això cridats”.